

ZAINTERESOWANIE RACHUNKIEM EKONOMICZNYM BEZPOŚREDNICH PRODUCENTÓW

PROF. DR KAZIMIERZ MAJEWSKI

W ujęciu encyklopedycznym rachunek ekonomiczny jest zespołem obliczeń niezbędnych do określania i wyboru optymalnej, tj. najbardziej racjonalnej metody osiągnięcia zamierzonego celu — poprzez zestawianie kosztów i wyników działalności gospodarczej. Rachunek ekonomiczny wyprowadza się w skali gospodarki społecznej, bądź poszczególnych przedsiębiorstw, względnie ich działów czy gałęzi. Mogą przy tym zachodzić sprzeczności pomiędzy wynikami ekonomicznymi przedsiębiorstw a gospodarką społeczną, a także powstawać sytuacje, w których zadania przedsiębiorstwa polegają na minimalizowaniu strat.

W związku z cechami ustroju rolnego istniejącego w kraju motywy postępowania producenta rolnego oparte na rozumieniu — mogą być zależne od wielu czynników, a zwłaszcza od tego, jaki cel ma realizować dany typ gospodarstwa i jakie stanowisko zajmuje pracownik w danym gospodarstwie.

Celem gospodarstwa chłopskiego jest dążenie do osiągnięcia maksymalnego dochodu rolniczego w przeliczeniu na rodzinę w ciągu roku, na osobę, względnie dzień czy godzinę pracy.

Cele gospodarstwa spółdzielczego są zbliżone, mianowicie maksymalny dochód ogólny, tj. podzielny z gospodarki zespołowej, zwiększony o dochód z działki przyzagrodowej, a przeliczony na rodzinę w roku, członka spółdzielni, dzień czy godzinę pracy z uwzględnieniem zespołowej akumulacji.

Wreszcie w gospodarstwie państwowym realizuje się reprodukcję rozszerzoną zgodnie z narodowym planem gospodarczym i dąży do rentowności. Równocześnie przez wprowadzanie zasady rozrachunku gospodarczego i systemu bodźców ekonomicznych, zmierza się do kojarzenia interesów przedsiębiorstwa i państwa z interesami kolektywu pracowniczego.

Zainteresowanie wynikami gospodarczymi wymienionych typów gospodarstw można zatem sprowadzić do osobistego zainteresowania zatrudnio-

nych w nich grup pracowniczych, przy czym stopień zainteresowania jest zależny w dużej mierze od pełnionej w gospodarstwie funkcji i poziomu związanych z nią dochodów.

Obserwując rozwój stosunków w produkcji rolniczej można twierdzić, że w ostatnim okresie nastąpił wzrost zainteresowania rachunkiem ekonomicznym i upowszechnienie stosowania go wśród rzesz bezpośrednich producentów rolnych. Jest to spowodowane szeregiem przyczyn, a m. in.

1. Szybkim rozwojem techniki rolniczej w postaci mechanizacji, nawożenia, środków ochrony roślin, które wymagają stosowania coraz większych nakładów i powodują większe koszty.

2. Powiększającymi się nakładami środków trwałych w postaci budynków, urządzeń, mechanizacji itp., powiększającymi nie tylko koszty, ale również podnoszącymi ryzyko i wymagającymi wzmożenia czujności ekonomicznej.

3. Polityką gospodarczą państwa poprzez system planowania, cen, kontraktacji, inwestycji, kredytów itp., która zachęca do dokładniejszego analizowania wyników produkcyjnych.

4. Tendencjami do wyrównywania warunków pracy i płacy pomiędzy rolnictwem a innymi zawodami, z uwzględnieniem wymaganych kwalifikacji zawodowych.

5. Wymianami i częstymi kontaktami pomiędzy ludnością rolniczą i pracującą w innych zawodach, sprzyjającymi opieraniu działalności gospodarczej na bardziej przemyślanych podstawach, obiektywnym wazeniu sił i środków oraz zamiarów, nakładów i efektów z równoczesnym unikaniem liczenia na przypadek.

6. Rosnącym zrozumieniem, że technika nie jest w stanie rozwiązać wszystkich zagadnień gospodarczych, przy równoczesnym podnoszeniu wymagań w zakresie umiejętności gospodarowania — bez których wzrost produkcji i osiągnięcie rentowności są nieosiągalne.

Wychodząc z założenia, podzielanego przez wielu autorów, a znajdującego potwierdzenie w praktyce, że nie ma dwu gospodarstw, nawet sąsiadujących, które posiadałyby identyczne warunki — można twierdzić, że podstawy i motywy, a także sposoby działania każdego rolnika mogą się różnić w sposób mniej lub bardziej zasadniczy, podobnie jak osiągnięte wyniki. W każdej społeczności znajdują się rolnicy ciężko pracujący, którzy są niezdolni do opłacalnej gospodarki. Często znajdują się między nimi dobrzy praktycy w zakresie produkcji roślinnej czy zwierzęcej, którzy jednakże popełniają błędy przez niewłaściwą organizację produkcji czy jej zbytu, nadmierne inwestowanie w budowlę i maszyny. W rezultacie pomimo ciężkiej pracy osiągają wyniki ujemne z całości gospodarstwa. Zna-

ne są fakty, że dwaj kierownicy o podobnych kwalifikacjach, pracujący w różnych warunkach — nie osiągają podobnych wyników, jak również, że dwaj kierownicy o różnych kwalifikacjach nie otrzymują podobnych wyników w analogicznych sytuacjach. Zatem już wpływ kwalifikacji kierownika jest trudno wymierny — zależny w dużej mierze od osobistych uzdolnień, przygotowania technicznego, a także umiejętności posługiwania się rachunkiem ekonomicznym.

Każdy zabieg mający na celu uzyskanie efektu produkcyjnego przedstawia dwie grupy wartości — dodatnią w postaci przychodu surowego, oraz ujemną w postaci kosztów. Produkcję poprzedza zawsze zatem grupa wartości ujemnych występująca w związku z powstawaniem kosztów produkcji, które są wywoływane zużyciem lub użyciem środków produkcji. Producent rolny zna na ogół osiągalne ceny wytwarzanych produktów i środków produkcji, jednakże nie zna dokładnie swych kosztów, ani też elementów składowych kosztu. Nie jest to łatwe, zwłaszcza, że wchodzi w grę organiczne powiązanie warsztatu rolnego, wpływy przyrody trudne do przewidzenia, wydłużone okresy produkcji rolnej, które poza tym kończą się zazwyczaj w innych warunkach, aniżeli te, w których zostały zapoczątkowane. Doświadczony producent wyczuwa na ogół intuicyjnie, po różnych oznakach, rozwój wydarzeń gospodarczych i prędzej czy później stara się przystosowywać do zmieniającej się sytuacji. Niemniej, rosnące powikłania stosunków społeczno-gospodarczych mogą utrudniać rozeznanie.

Podstawą rachunku ekonomicznego powinny być systematycznie prowadzone zapiski gospodarcze, przystosowane do zadań i poziomu korzystających z nich rolników. Upowszechnienie prowadzenia zapisków może być jednym ze wskaźników zainteresowania producentów rachunkiem ekonomicznym. Sprawy te przedstawiają się rozmaicie w różnych krajach. Na ogół można twierdzić, że postęp techniczny w rolnictwie idzie w parze z podnoszeniem się poziomu oświaty ogólnej i zawodowej, a także z upowszechnianiem rachunkowości rolniczej wśród producentów.

Formalnie w kraju wszystkie przedsiębiorstwa rolnicze — państwowe i spółdzielcze, pracujące na 13°/100 areału użytków rolnych, są zobowiązane do prowadzenia systematycznej księgowości, ocenianej jako mniej lub bardziej przydatna podstawa do obrachunku ekonomicznego, przy czym księgowość ta oparta jest na szerokiej bazie rachunkowych materiałów pomocniczych, do których opracowywania wciągana jest poważna część kadry pracowniczej.

Jak przedstawia się zainteresowanie rachunkiem ekonomicznym pracowników gospodarstw uspołecznionych? Nie jest to łatwe do zobrazowania, ponieważ wchodzi w grę różnice regionalne, grupowe czy indywidualne. Wyczuwa się na ogół słabe zainteresowanie wśród tych kierowni-

ków i pracowników, którzy nie posiadają odpowiedniego przygotowania ogólnego i zawodowego, niezbędnego dla zrozumienia zasad obrachunku — poza kwalifikowanymi księgowymi. Poza tym księgowość gospodarstw socjalistycznych służy przede wszystkim kontroli finansowej, podczas gdy obrót środkami produkcji, produktami, jako też udział poszczególnych gałęzi i pracy — są traktowane jedynie jako podstawa obrachunku pieniężnego. Tymczasem dla producenta ważniejsze są powiązania gospodarcze i proporcje ilościowe pracy, środków produkcji i produktów — jako podstawa decyzji. Dla większości dostępne są zamknięcia roczne i analizy ekonomiczne oparte na wskaźnikach, które nie budzą już większego zainteresowania. Ważnym elementem obrachunku w gospodarstwach uspołecznionych są plany finansowo-gospodarcze, których zadaniem jest ułatwianie organizacji produkcji i przewidywanie wyniku finansowego.

Współczesne Państwo decyduje o kierunkach produkcji nie przez dyrektywne zalecenia produkcyjne, ale poprzez system bodźców, które powodują, że lepsze wyniki finansowe mogą osiągnąć te gospodarstwa (wraz z kierownikami i załogą), które zainteresują się produkcją artykułów potrzebnych dla gospodarki narodowej. Wiążące się z tym inwestycje nie powinny być narzucane. Dlatego też plany inwestycyjne poszczególnych gospodarstw powinny również kończyć się rachunkiem ekonomicznym efektywności nakładów.

Zainteresowanie rachunkiem podmiotów gospodarowania w gospodarce uspołecznionej może ulec osłabieniu z chwilą, gdy bodźce przestają działać, względnie działają wadliwie, np. w wypadku niewłaściwego premiovania gospodarstw wykazujących zysk lub stratę, względnie różnic w normach stanowiących podstawę zapłaty za pracę wykonywaną narzędziami konnymi i mechanicznymi. Zmienność warunków w produkcji rolniczej wymaga zatem stosowania w systemie bodźców elastyczności i ciągłej kontroli przydatności, a także prostoty i przejrzystości, tym większej, im słabsze jest przygotowanie danej grupy zainteresowanych pracowników.

Z uwagi na nierówny poziom przygotowania grup pracowników do analizy i posługiwania się w pracy rachunkiem ekonomicznym, rośnie znaczenie wkładu księgowości, jako narzędzia ułatwiającego zainteresowanie pracowników właściwymi bodźcami i systemem premiowym. Obecnie stosowany system premii popiera raczej ilościowy wzrost produkcji, natomiast zaciera znaczenie kosztów, ponieważ premie z tytułu poprawy rentowności oblicza się w stosunku do całego gospodarstwa, które jest traktowane jako jedno zlecenie. W związku z postępującą specjalizacją produkcji, do zainteresowania pracowników mogłaby się przyczynić decentralizacja bodźców — przez premiovanie nie tylko wg wskaźników ilościowych, ale również uwzględnianie nakładów na produkcję. Mogą bowiem zachodzić wypadki, przy nieuwzględnianiu strony nakładowej, uży-

skiwania przez jeden dział lepszych pozornie wyników, kosztem drugiego, oszczędniej prowadzonego.

Łączy się z tym sprawa przyjęcia w księgowości właściwego okresu rozliczeniowego, który nabiera znaczenia w miarę doprowadzania obrachunku ekonomicznego do podstawowych komórek produkcyjnych — jakimi są brygady, poszczególne uprawy i grupy zwierząt. Chodzi bowiem o to, aby rachunek stawał się coraz bardziej czytelny i zrozumiały nie tylko dla księgowego i kierownika gospodarstwa, ale również dla pracowników, umożliwiając wiązanie wydajności pracy z wynikiem produkcji i wynagrodzeniem za pracę.

Wśród milionowych rzesz producentów indywidualnych zaledwie niepełna parę tysięcy prowadzi zapiski rachunkowe dla Instytutu Ekonomiki Rolnej, wykorzystywane w niewielkim stopniu dla upowszechniania zainteresowania obrachunkiem gospodarczym dla potrzeb gospodarstw chłopskich. Poza tym, właściwie niewiele działa się w kierunku upowszechniania prowadzenia zapisów wśród rolników poza nauczaniem w szkołach rolniczych i przysposobieniu rolniczym. Podobna sytuacja istnieje w zakresie wykorzystywania rachunku ekonomicznego w doradztwie rolniczym.

Dla upowszechniania nawyku prowadzenia zapisków, który powinien być podstawą rachunku gospodarczego, konieczna jest szeroka akcja uświadamiająca, włączenie biur rachunkowych regionalnych oraz prostych metod obrachunku w pracy doradców rolniczych.

Pomimo wyraźnego podnoszenia się ogólnego poziomu świadomości oraz oświaty ogólnej i zawodowej wśród producentów indywidualnych, istnieją dysproporcje pomiędzy warunkami zewnętrznymi gospodarki rolnej, a przygotowaniem rzesz rolniczych. Dotyczy to systemu rynkowego, zasad obrotu, świadczeń obowiązkowych, które komplikują obrachunek ekonomiczny podejmowany przez przeciętnego rolnika. Na tych odcinkach nagromadziło się w ubiegłych okresach wiele przybudówek i nadbudówek, które można by uprościć z korzyścią dla przejrzystości sytuacji i ułatwienia analiz gospodarczych.

Wydaje się wskazane upowszechnianie wśród rolników poglądu, że producent staje się coraz bardziej przedsiębiorcą — a liczenie powinno przejść w nawyk.

Niezależnie od sprawowanej funkcji, właściwie każda decyzja gospodarza rolnika, krótko- czy długofalowa, posiada implikacje w postaci złotych. Dlatego też, niezależnie od ogólnego klimatu gospodarczego zachęcającego do stosowania w produkcji zasad racjonalnej gospodarki, należy rozwijać w rolnikach pewne właściwości osobiste — ułatwiające formowanie decyzji. Niezbędne jest przy tym wdrażanie zasad „organicznego” myślenia, celem ułatwienia rozeznania wewnętrznych i ze-

wewnętrznych powiązań — przyczyn i skutków — w działalności gospodarczej.

Wobec nader różnorodnych zmian w produkcji konieczne jest wyrabianie umiejętności analizowania zagadnień w różnych alternatywach, jako podstawy do rachunku ekonomicznego. Ten z kolei może stać się podstawą do decyzji i podjęcia kroków wykonawczych, a w wyniku wzięcia odpowiedzialności za wynik decyzji. W rezultacie w skali gospodarstwa producent staje przed pytaniami.

Co i ile produkować?

Jak i gdzie produkować?

Jak obliczyć koszty produkcji i ocenić wynik?

Odpowiedzi dotyczą zarówno strony technicznej jak i gospodarczej. Zadaniem technologii jest podnoszenie wyników agro- i zootechniki przez upowszechnienie znajomości racjonalnych i postępowych metod pracy oraz umiejętności stosowania ich w codziennej praktyce rolniczej.

Obrachunek gospodarczy ma ocenić skuteczność stosowanych czy zalecanych zabiegów technologicznych poprzez porównywanie stosunku nakładów do przychodów oraz uzasadnienie ekonomicznej opłacalności osiąganego drogą minimalizacji kosztów, względnie maksymalizacji pożytków.

Wydaje się, że tylko zrozumienie istoty i potrzeby rachunku ekonomicznego w działalności gospodarczej — może być trwałą podstawą poważnego zainteresowania producentów tą metodą analizy ekonomicznej, rzecz prosta, popartej możliwością osiągnięcia osobistych korzyści. Z uwagi na specyfikę produkcji rolniczej założyć należy, że nie zawsze jest możliwe oparcie rachunku na ścisłych danych, a często chodzi tylko o obliczenia praktycznie użyteczne, przy czym stopień precyzji zależy od potrzeby i postawionego zadania.

Zainteresowanie bezpośrednich producentów rachunkiem ekonomicznym możliwe jest do upowszechnienia przede wszystkim poprzez szkolenie oraz rozbudowę doradztwa ekonomicznego. Akcja doradztwa ekonomicznego powinna być powiązana z działalnością biur rachunkowości rolniczej dla gospodarstw wielko- i małorolnych. Wyniki biur powinny dawać materiał posiadający wartość dla służby rolnej, inspektorów oraz bezpośrednich producentów. Doradztwo ekonomiczne nie powinno ograniczać się do ogólnych wniosków opartych na uzyskanych wynikach, ale ponadto starać się poszczególnych producentów nakłaniać do myślenia kategoriami gospodarczymi, aby każdy z nich mógł stopniowo przystosowywać rady i wnioski do doskonalenia warunków produkcyjnych swego gospodarstwa. Doradztwo może też stanowić podstawę do szczegółowej analizy gospodarstwa celem ułożenia optymalnego dla danych warunków planu organizacji całości, zasiewów, hodowli, mechanizacji i inwestycji budowlanych. Doradca nie może przy tym ograniczać się do jednego as-

pektu czy działu gospodarki, ale obejmować całość i w tym celu rozporządzać danymi dotyczącymi organizacji warsztatu rolnego.

O ile w stosunku do gospodarstw uspołecznionych, wprowadzenie doradztwa ekonomicznego, jako środka do zainteresowania producentów rachunkiem ekonomicznym — wymaga tylko ew. uzupełnień istniejących systemów księgowości, to w odniesieniu do gospodarstw indywidualnych możliwe jest objęcie rachunkowością tylko niewielkiego odsetka rolników. Wyniki uzyskane tą drogą mogą być, po uporządkowaniu wg regionów, typów i rozmiarów, używane jako pomoc dydaktyczna w upowszechnianiu metod analizy gospodarczej wśród rzesz rolników indywidualnych metodą łańcuchową.

Na zakończenie, ujęte w kilku punktach, drogi prowadzące do upowszechnienia zainteresowania producentów rachunkiem ekonomicznym:

1. Upowszechnianie zasad rachunku ekonomicznego przez nauczanie, kursy, broszury itp.

2. Przekonywanie o potrzebie stosowania rachunku na poziomie zależnym od funkcji sprawowanej przez producentów.

3. Przygotowanie podstaw do rachunku — w postaci odpowiednich systemów księgowości, metod i zasad — przystosowanych do potrzeb odbiorcy.

4. Pomoc w wykorzystywaniu materiałów poprzez biura oraz doradców i specjalistów.

5. Wyrabianie wśród producentów umiejętności samodzielnego myślenia kategoriami ekonomicznymi, jako podstawy decyzji gospodarczych.

6. Stworzenie klimatu sprzyjającego stosowaniu obrachunku gospodarczego przez upraszczanie systemu rynkowego i świadczeń obowiązkowych.